

TEN AFSCHEID: OVER ONZELF EN ANDEREN

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 24
23 december 1967**

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad:
mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius,
H. Moxes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie,
mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten
Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname,
Curaçao en de Antillen f9.50,
overige landen f12.-

Losse nummers f0,50

In dit nummer (12 pag.) o.a.:

Dr. H. Bonger: Ten afscheid: over onszelf en anderen
(pag. 1, 4 en 10)

Prof. dr. G. A. Ladee: LSD, een ramp of een zegen:
dat hangt van de mens af (pag. 5, 6, 7, 8 en 9)

Humanistisch Centrum Rotterdam (pag. 10)

T. W. de Boer: De wereld is uit de pas (pag. 10)

IN 1953 werd ik hoofdredacteur van *Mens en Wereld*, als opvolger van Brandt Corstius, die het blad van het begin af geleid had. Omdat ik geen journalistieke ervaring had en een minimale technische kennis van het drukkersvak was het gelukkig dat J. van Straten, die beide in hoge mate heeft, redactiesecretaris was. Op alles, wat de uitgave, de lay-out, de opmaak betreft kon ik op hem vertrouwen. Hij werd een goede vriend van mij en de voortreffelijke samenwerking – nooit een principieel meningsverschil – is M. en W. ten goede gekomen.

Een sinecure is het leiden van zo'n periodiek niet. De hoofdredacteur leest de ingekomen artikelen, vraagt schrijvers de door hem aangegeven onderwerpen te behandelen, moet dikwijls het hoofdartikel maken, ontwerpt of schrijft redactionele onderschriften, moet veel periodieken volgen, zit de redactieraadsvergaderingen voor, is, als redacteur, lid van het hoofdbestuur, moet voor het congres zijn beleid verdedigen en dikwijls gehaast werken, want de drukker geeft geen respijt. Daarnaast heeft hij een niet onaanzienlijke correspondentie te voeren met allerlei slag mensen, die hem persoonlijk schrijven. Zonder de voortdurende hulp van de redactiesecretaris zou van een en ander weinig terecht zijn gekomen.

Met de leden van de redactieraad heb ik het altijd goed kunnen vinden en best kunnen samenwerken – zonder één uitzondering – en op velen kon, als het nodig was, een beroep worden gedaan.

In 1959 droeg ik het hoofdredacteurschap over aan P. van der Vliet, maar bleef in de redactieraad. Van der Vliet moest, daartoe gedwongen door zijn gezondheidstoestand, zijn taak in 1964 opgeven. Op de 'oude' hoofdredacteur werd een beroep gedaan en ik trad weer in functie. De samenwerking met redactiesecretaris H. Danz was goed maar toen de andere helft van de oude tandem, Van Straten, ook weer zijn vroegere functie opvatte, liep de machine gesmeeder: Van Straten en ik waren nu eenmaal wat beter op elkaar ingesteld.

Een blad als M. en W. is een moeilijke zaak. Het moet zijn een algemeen humanistisch or-

gaan, de stem van het humanisme in Nederland dus zo algemeen mogelijk laten horen. Daarnaast moet het zijn een periodiek voor de leden van het H.V. met informatie over het Verbond. Het moet (voorzover mogelijk bij een veertiendaags blad) actueel zijn maar bijdragen van blijvender aard mogen niet ontbreken. Een voorlichtende taak moet het blad hebben maar bijdragen van bezinnende of beschouwelijke aard moeten er eveneens in te vinden zijn. Het wetenschappelijk karakter van de artikelen is een eis maar de bijdragen moeten begrijpelijk zijn voor het H.V.-lid zonder uitgebreide opleiding. Over kunst en boeken moet geschreven worden maar alleen als een levensbeschouwelijk element aanwezig is. Politiek mag een grote plaats in het blad innemen maar het mag, gezien de aard van het H.V., geen uitgesproken politieke kleur hebben.

MENS en Wereld moet strijdbaar zijn maar behoeft de strijd niet te zoeken, het moet weten waar de tegenstander is. Uit het blad moet een ernstige en diepe overtuiging, een bewogenheid spreken maar ook luchtigheid en humor behoort bij het humanisme als Van Gend bij Loos. Dit tegenwicht van de loodzware calvinistisch-Nederlandse geest is niet bijkomstig. Van dit ideale beeld van een humanistische periodiek is misschien, volgens sommigen, weinig gerealiseerd. Ik weet het. Het is jarenlang gebruik geweest bij vele abonnees om het blad, met het bandje, in de prullemand te gooien of onder het gasstel te leggen.

Daarin is de laatste jaren wel enige verandering gekomen meen ik, maar de kritiek is niet mals: te moeilijk, te makkelijk, te politiek, te weinig politiek, te veel kunst, te weinig kunst, te ernstig, te luchtig, te veel verbondsblad, te weinig H.V.-nieuws enz. enz. Het zou makkelijk zijn om het fraaie Duitse gezegde toe te passen: 'Und kannst du nicht allen gefallen, so mach' es wenigen recht' maar dat mag een hoofdredacteur juist niet doen, vandaar de voortdurende kritiek.

Ik zou een vermakelijke bloemlezing kunnen

(Vervolg op pag. 4)

KRITISCH ALLERLEI

door D. Roethof - Ensing

Rechten van de mens

Op 10 december 1967 begon het 'jaar van de rechten van de mens'; in deze rubriek, in de laatste Mens en Wereld van 1967, menen wij niet beter afscheid te kunnen nemen, dan een paar zaken samen met u te bezien, die dan wel niet om de 'rechten', maar wel om de 'zorg' voor de mens gaan.

Een nieuw hart

'Heel de wereld leeft mee', schreven de kranten. En het was zo. Een ieder die kranten lezen kon, die de beschikking had over een radio- of een t.v.-toestel leefde mee met Washkansky, de man uit Zuid-Afrika met het nieuwe hart. Ik hoop vurig, dat hij - op het ogenblik dat deze regels u onder de ogen komen - met zijn nieuwe hart nog in leven is en dat hij straks als een gezond mens 1968 begroeten kan.

Washkansky zal de eerste mens ter wereld zijn, aan wie het gelukt is voor de tweede maal het leven te schenken. Zelfs als nog blijken zal, dat zijn lichaam het 'vreemde' hart verstoten zal, dan nog heeft men met deze operatie de wetenschap een geweldige dienst bewezen. Wij kunnen alleen maar het grootste respect hebben voor de medici en de mensen van de wetenschap in het algemeen, die door jarenlange studies en waarnemingen, proeven en experimenten deze ingreep hebben mogelijk gemaakt; daarbij inbegrepen een team van wetenschappelijke werkers in Leiden. Eerbied ook voor de man die 'ja' durfde te zeggen tegen deze operatie; voor de vader die direct na een vreselijk ongeluk, waarbij zijn vrouw en dochter omkwamen, het lichaam van zijn dochter wilde afstaan.

Helaas heb ik in geen enkele krant gelezen, hoe het afgelopen is met het zwarte jongetje, op wie men een niertransplantatie had toegepast, waarbij gebruik gemaakt werd van de nieren van diezelfde (blanke) jonge vrouw.

Radio-actie

Dan is er ook nog dit bericht, uit het Algemeen Dagblad: een snelle internationale radio-actie heeft gisteren het leven gered van een Pools meisje dat aan leukemie lijdt en wordt verpleegd in een ziekenhuis te Krakau. Een oproep van de Poolse televisie om een zeldzaam geneesmiddel leidde via de Franse radio tot telefoonsprekken naar Engeland, Spanje en West-Duitsland. Binnen korte tijd meldde zich een Londens che-

micus, die het hoognodige middel voorhanden had. Een vliegtuig bracht het in enkele uren in Krakau.

En zo iets vindt plaats in dezelfde wereld, waarin men elkaar vaak op zinloze gronden naar het leven staat, waar moord en doodslag bijna dagelijks van de voorpagina's af geschreeuwd worden, waar honderden sneuvelen ginds in Vietnam.

Dorp komt te hulp

O, het kostte niet eens zoveel moeite om uit de krantenvoorraad van nauwelijks twee weken deze berichten samen te stellen. Hier is het verhaal van het dorp Aarts- woud, een Westfries plaatsje, waar u waarschijnlijk nooit eerder van had gehoord. Een moeder met vijf kinderen kwamen daar bij een brand om het leven. Direct na de brand kwam de dorpsbevolking in actie. Een leegstaande boerderij werd aan de huisvader en de twaalf van de zeventien kinderen die het gezin geteld had, ter beschikking gesteld, vrijwilligers hielden in de stromende regen een huis-aan-huiscollecte, welke dezelfde avond al meer dan f 2500 opbracht; kledingzaken boden nieuwe kleren aan, een schoenhandelaar was bereid het gezin enkele paren nieuwe schoenen te geven... Misschien moet men voor een dergelijke actie in een kleine oude dorpsgemeenschap zijn, waar iedereen elkaar kent en velen familie van elkaar zijn, om zo'n ontroerend gebaar van medeleven te vinden. Maar hoe het ook zij: hier was zorg om de mens, direct en spontaan.

Twee kinderen zoek

En dan was er het verhaal van de twee kleine kinderen, die zoek waren in de buurt van Helmstedt, de grensplaats op de weg naar Berlijn, tussen West- en Oost-Duitsland, een donker naargeestig gebied, waar ik eens op een regenachtige avond doorheen gereden heb en waar heel die spanning tussen Oost en West zo intens voelbaar is. Zò voelbaar, dat alle last die de Vopo-controleposten er de reizigers aan de dag leggen, het invullen van formulieren, het weer laten afstempelen ervan, de diepgaande controle van de auto, van binnen, van buiten, van boven en van onderen... ja, dat heel die rompslomp eigenlijk alleen maar als bijbehorende zaken in een luguber toneelspel ondervonden worden. In die sfeer, waar de grens-

wachten aan beide zijden zo dagelijks bij betrokken zijn, daar waren twee kleuters zoek. Toen de Vopo's hoorden waar de jacht om begonnen was, stelden zij dadelijk mensen beschikbaar, die samen met hun Westduitse collega's uren doorbrachten met zoeken naar de verdwenen, die tenslotte vlakbij het ouderlijk huis in een hooiberg werden aangetroffen.

Ook in deze mensen, wie men zo snel onmenselijk gedrag verwijt, als het er om gaat pogingen om naar het Westen te ontsnappen drastisch de kop in te drukken, ook in deze mannen gloeit dus nog de vonk van de menselijkheid.

Huisvrouwentroost

Nu allerlei machines en apparaten de huisvrouw in staat stellen in korter tijd klaar te komen met huishoudelijke karweitjes, komt er meer tijd vrij om te besteden 'aan en voor zichzelf', vrije tijd. Sommigen komen weinig verder dan koffiepraatjes van de ene buurvrouw naar de ander, vaker de stad in en taartjes eten bij de thee; indien mogelijk kiezen enkelen een baan voor hele of halve dagen; anderen weer gaan een sport beoefenen, maar velen ook vervelen zich thuis en voelen zich onbevredigd met dat rondlummelen. In Engeland zag een huisvrouw dit in en schreef (zeven jaar geleden) een brief naar een dagblad over 'aan huis gebonden vrouwen met interesse genoeg om een persoonlijkheid te willen blijven'. Zij kreeg veel reacties, die zij zo wist te bundelen en te organiseren dat er in verschillende steden groepen kwamen zo van 12 tot 75 leden.

De dames komen wekelijks bijeen, sommigen maandelijks, de ene groep houdt discussies, de andere nodigt een spreker uit, weer anderen leren kleding ontwerpen en vervaardigen, maar kortom: men is zinvol bezig en... bij elkaar. Onlangs kwam de hele organisatie tezamen in de stad Buxton, 4500 vrouwen, die diepgaand over grote problemen met elkaar van gedachten wisselden. Het ziet er naar uit dat steeds meer vrouwen zich willen aansluiten bij dit National Housewives Register en dat ook de echtgenoten hun vrouwen hier graag toe aanmoedigen. 'k Weet dat zo hier en daar in onze gemeenschappen op kleine schaal tot dergelijke activiteiten wordt overgegaan. Misschien kan het bovenstaande een stimulans zijn!

Handen uit de mouwen

Juffrouw Willy Wagenaar uit Blokker heeft 695 gulden en een zilveren hanger gekregen van de firma Philips voor een bekroond idee: niet langer bij het monteren van een onderdeel der telefooncentrales een tang en een haakje gebruiken, maar doodgewoon je vingers, aldus een bericht in Het Parool.

En dit is natuurlijk nog maar het begin. In 2067 zal iemand een beloning krijgen voor een idee om allerlei handelingen die men vroeger per computer deed via menselijke berekeningen tot stand te brengen; wel zal het dan wel uitermate moeilijk geworden zijn nog een mens te vinden, die in staat is zijn hersens op eigen initiatief te laten werken maar dat zien we dan wel weer.

*Te Mei haddic een bloemken
In mijn hertjen vercoren,
Dat is mi desen couden winter
Afghevroren.*

*Dat bloemken licht verborghen
Onder den couden snee:¹⁾
Sal ic van u scheiden, goet lief,
Dat doet mi wee.*

*Sal ic van u scheiden, goet lief,
Dat valt mi swaer:
So settic al mijn hopen ende troost
Int nieuwe jaer.*

*Dat nieuwe jaer dat comet
Met vrouden²⁾ an.
Ic hope dat si mijn boelken³⁾
Noch wel worden sal.*

Onbekende dichter

¹⁾ sneeuw; ²⁾ vreugden; ³⁾ liefje.

Uit: Weimars handschrift, overgenomen in 'De dichter en de seizoenen' (Boekenweek-uitgave).

REKENSCHAP: OVER GEZAG

HET derde nummer van de veertiende jaargang van *Rekenschap* is gericht op het thema van het gezag, altijd een vraagstuk, in de laatste jaren een actueel probleem over de gehele wereld.

Mr. M. G. Rood schrijft het inleidende artikel, over: *Hoe staat het met gezags- en rechtshandhaving?* Hij gaat in op de twee begrippen, die gedekt worden door het woord gezag ('het te zeggen hebben' en 'overwicht'), schrijft over de verschillende gezagspatronen, en gaat in op de oorzaken van de crisis van het gezag 'van bovenaf'. De *vadercultuur* loopt op z'n eind; een hogere graad van scholing en ontwikkeling, vooral van jonge mensen, verzwakt het 'op gezag aannemen'. Ouders, onderwijzers en de officiële gezagsdragers merken dat dagelijks. Dan vormt zich, steeds duidelijker, een eigen jeugdcultuur, die radicaal anders is dan het cultuurpatroon van de ouderen. De periode, waarin de arbeid hoog gewaardeerd werd, is aan het aflopen en de vrije tijd wordt het richtinggevend. Vele jeugdigen protesteren tegen een maatschappij van ouderen, die op luxe, veiligheid, gezapigheid, gebaseerd op werken en sparen, uitloopt, met een gezagscrisis als gevolg. Er zal een nieuw gezagspatroon moeten ontstaan. De moderne gezagsdrager zal bereid en in staat moeten zijn om uitleg te geven en rekenschap af te leggen. Een andere gezagsuitoefening verdraagt de mondige mens niet meer.

Prof. Thoenes interpreteert in een schijnbaar uiterst luchtig geschreven beschouwing (hem is alle zwaarwichtigheid vreemd) de huidige onrust en de gezagscrisis als een vorm van culturele revolutie, een tweespalt. De ouderen moesten, na de oorlog, plannen, wederopbouwen en dat gebeurde 'langs de beproefde lijnen van een patriarchaal getinte emancipatieprocedure'. De jongeren zijn niet vol bewondering voor het werk van de ouderen, zij zijn bijzonder gevoelig op cultureel en politiek terrein en juist daar wordt het patriarchalisme verafschuld en elk gezag gehoond. Gestreefd zal moeten worden naar een maatschappelijk stadium dat 'zo wel economisch als sociaal, politiek als cultureel, aangeduid zou kunnen worden als de periode na de Verzorgingsstaat.'

Zeer zijdelings met het onderwerp te maken hebben de jeugtherinneringen van Pszisko Jacobs *Land-van-weleer*, die een goed beeld geven van de linkse, sterk idealistische jeugdgroeperingen, waar de schrijver onuitwisbare indrukken opdeed.

De *stellingen over gezag*, van de inleiders Belinfante en Langemeijer – het discussiemateriaal

op de Socrates-conferentie – zijn hier nog eens te lezen. Het laatste artikel van Spigt, kan nauwelijks in het thema van het nummer ingepast worden maar met veel goede wil zou uit het drama *Coriolanus* van Shakespeare wel het thema 'gezag en macht' gehaald kunnen worden. Het is een hoogst interessante studie met een vernuftig gevonden verklaring van de moeilijk te begrijpen passages in dit raadselachtige drama.

In de *Notities van een lezer* schrijft dezelfde auteur over Dorothy Parker, haalt kostelijke anekdotes aan uit een herdruk van *The Dukays* van Zilaby en filosofeert wijs over het korte verhaal en de authenticiteit daarvan. Het nummer is interessant en het blijkt steeds duidelijker, dat *Rekenschap* de rol gaat spelen die het tijdschrift moest leren: met een humanistische visie op het terrein van wetenschap, kunst en maatschappij, de problemen open en fris te lijf gaan.

B.

H.V.-Kalender verschenen

VERSCHENEN is de jaarlijkse kalender van het H.V. Het uiterlijk is niet of nauwelijks gewijzigd; het is even verzorgd en helder gebleven. De samenstellers, D. H. Prins en P. Krug, hebben dit jaar de citaten, gedichten en fragmenten uitgezocht en 'zij zijn er goed in geslaagd om treffende aanhalingen te vinden. Er zijn er vrij wat uit publicaties van het H.V. maar het meeste komt van over de grenzen, ook Oosterse en Slavische spreekwoorden zijn opgenomen. De kalender heeft een handig formaat, zodat hij geschikt is om opgehangen te worden, maar hij past ook op een tafel of bureau. Twee citaten om u nieuwsgierig te maken naar de andere:

'Kunst is menselijk en cultureel een tegenkracht die de individualiteit voor verstikking en de gemeenschap voor verstarring behoedt' (Anna Blaman);

'Wanneer er geen wind waait, toont zelfs het weerhaantje op de kerktoeren karakter' (Stanislaw Jerry Lee).

De kalender kan men bestellen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht. (Gironummer: 304960). Prijs: f 3.25.

Radiolezingen

Radio (Hilv. I)

Zondag 24 december 9.45–10.00 uur: Libbe van der Wal: 'Wat zegt een humanist ervan?'

Zondag 31 december 9.45–10.00 uur: S. L. Mansholt: '10 jaar E.E.G.'

Radio (Hilv. II)

Zondag 1 januari 9.45–10.00 uur: P. Spigt: 'Waarom ben je Sussja niet geweest?'

Aan de voordeur van het gebouw, waar mijn vriendin en ik iedere vrijdagmiddag onze bejaardenclub houden, werd gebeld. 't Was een beetje vervelend, want we waren al bezig. Er was een voordrachtskunstenaar, die net aangekondigd had, dat hij voor de pauze een verhaal van Hemingway zou voordragen. 't Was een lang verhaal, dus hij wilde niet te laat beginnen. En nu die bel. 't Stoorde wel, maar ja, je kon de mensen toch ook niet op straat laten staan. Bovendien, de club bestond nog niet zo lang en we konden best nog wat leden gebruiken. Ik ging de zaal uit, liep de gang door naar de voordeur en deed open. Voor me stond een lange magere man met een regenjas aan en een pet op. 'Is hier een uitvoering?' vroeg hij. 'Nou', zei ik, 'nee, een uitvoering is het woord niet. We hebben vanmiddag een meneer, die heel mooi voordraagt.' 'Dus geen uitvoering', constateerde hij op de toon van iemand, die d'r alwéér ingelopen is. 'Ziet u', ging hij verder, 'dat komt zo, in de krant stond, dat hier vanmiddag een uitvoering was voor bejaarden. 't Was naast de kerk stond er. Nou, toen ben ik die schoenmakerij ingegaan. Die is naast de kerk, hè, maar daar wisten ze niks van een uitvoering.'

'O, lieve help', dacht ik, 'dat is de zoveelste al, die die schoenmakerij binnentipt is. Waarom schrijven ze dan ook steeds, dat het naast de kerk is! 't Is niet eens naast de kerk. Er zit nog een heel rijtje winkels tussen en dan komen wij pas. We hebben toch een huisnummer! Morgen maar weer eens opbellen. 't Wordt zo langzamerhand te gek!'

Intussen was de man begonnen aan een breedvoerig relaas van zijn bevindingen. De mensen van de schoenmakerij hadden hem verderop gestuurd, maar hij had het verkeerd begrepen. 'Ziet u', vervolgde hij, 'toen ben ik een blokje om gaan lopen en toen kwam ik hier achter, bij dat klooster terecht. Daar heb ik aangebeld om te vragen of daar iets voor bejaarden was, maar ze verwezen me hier naar toe.' 'Juist', zei ik en ik deed de deur wat verder open om hem binnen te laten. Maar hij bleef hardnekkig buiten staan en verklaarde: 'Ja, nou ben ik hier, maar als d'r geen uitvoering is...' 'Wilt u niet binnenkomen?' vroeg ik. 'U kunt toch kijken, of 't u bevalt?' 'Nou ja', gaf hij zich eindelijk gewonnen, 'vooruit dan maar.' 't Is jammer dat er geen uitvoering is, maar 'k heb er uiteindelijk moeite genoeg voor gedaan. Eerst die schoenmaker, toen dat klooster en nou hier.' 'Sss', zei ik en ik maakte zachtjes de deur van 't zaaltje open. De voordrachtskunstenaar keek verstoord. Hij zat op een tafel, vlak achter de deur en daar moest hij weer af, om ons door te laten. Een heel gedoe.

De man ging met z'n jas aan en z'n pet op zijn knie, op een stoel zitten en viel bijna onmiddellijk in slaap. In de pauze was hij ineens verdwenen. Zelfs het kopje thee had hij niet afgewacht. We hebben hem nooit meer gezien. Misschien als er nog eens ècht 'een uitvoering' is!

Adreswijziging van de redactie

Met ingang van de jaargang 1968 zal niet meer dr. H. Bonger als hoofdredacteur van *Mens en Wereld* fungeren, maar dr. A. L. Constandse. Ook redactiesecretaris J. van Straten legt zijn taak neer; zijn functie zal worden overgenomen door F. C. van Soesbergen jr. Het redactiesecretariaat verhuist – met ingang van heden – van de Goethelaan 73, Utrecht naar het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht. Telefoon: 030-24641.

TEN AFSCHIED: OVER ONSZELF EN ANDEREN

(Vervolg van pag. 1)

maken uit de brieven die ik, in de loop der jaren, ontvangen heb. Het ene uiterste zou dan zijn dat ik voor de rechtbank gesleept zou worden en als uitgesproken sadist in een kliniek zou belanden, het andere uiterste zouden de brieven zijn van een hardnekkige vereerder, die, toen ik haar alsmaar schreef dat Christus, als zoon Gods, mij niet zoveel zei, het toch wel met mij wilde aanleggen, op het aardse vlak dan. Ik ben gedoodverfd als een zuivere communist, als een echte liberaal, als een zwartgallige cynicus, als een baardige profeet, als een ontwapenaar en een geweldprediker, als een papenvreter en een bijna katholiek, enfin als een kleine Multatuli, een 'vat vol tegenstrijdigheden'.

Er zijn maar een paar zaken, die ik in M. en W. geen of nauwelijks een plaats gegund heb. Dat zijn, ten eerste, de artikelen van warhoofden en hun eigen uitgedachte systemen, die vertellen hoe de kosmos is en wat de mens, en hoe de samenleving tot een paradijsstaat kan worden indien men maar... enz. enz. Hoe verdienstelijk en soms ontroerend de ijver dezer schrijvers is, die stukken gingen terug. Ten tweede de bijdragen die kerk en geloof op een negentiende-eeuwse vrijdenkersmanier bestreden. Aan deze schrijvers is het existentiële denken geheel voorbij gegaan en zij tonen een mate van onverdraagzaamheid en dogmatisme, die een der hoofdkenmerken van het moderne humanisme, de eerbied voor de mens en zijn overtuiging, miskennen. Indien kerk en geloof onverdraagzaam en discriminerend optreden werd de strijd allerm minst geschuwd, daar waar de humanist als een tweederangs burger behandeld werd, is met felheid geprotesteerd, maar om geloof en kerk te bestrijden met een rationalistisch waarheidscriterium, dat is onverdraagzaam. Ik heb, door mijn opvoeding, mijn ervaringen, mijn structuur, geen ressentiment ten aanzien van godsdienstig geloof, al is geen der oude of nieuwe godsdienstige denkbeelden een belevingswerkelijkheid voor mij.

Ten derde zijn slecht aan hun trekken gekomen de, laat ik het maar noemen, 'radicalen'. Zij die roepen, dat er niets deugt van het beleid van het H.V. en van M. en W. Alles moet anders worden: wij moeten ons in de politiek storten, wij moeten mee-provoceren, wij moeten ontwapenen, wij moeten verklaringen afleggen, wij moeten progressief zijn, wat oud is deugt niet, wat nieuw is is goed. Zij denken, dat door verklaringen, protesten en provocaties werkelijk iets bereikt wordt, terwijl mijn overtuiging is, dat men maar weinig bereikt. Het papieren protest suggereert slechts, dat er werkelijk iets gedaan is.

Daar waar de menselijke waardigheid beleidigd wordt door een regiem, een kerk, een partij, is geprotesteerd; discriminerend optreden is voortdurend aan de kaak gesteld, maar het protest als modeverschijnsel – protest om het protest – zal men niet in M. en W. gevonden hebben. Vele van deze protestanten, jonge en oude, vinden blijkbaar de westerse vorm van democratie – een oppositie toelaten, de geestelijke vrijheid beschermen – onbelangrijk, maar in mijn ogen is die essentieel, omdat zij de enige staats- en levensvorm is die een garantie biedt voor het respect voor de menselijke waardigheid. Toenadering op alle terreinen tot Rusland en de satellietlanden graag, hoe meer hoe beter, maar het systeem van onvrijheid als onbelangrijk zien, of immers toch van voorbijgaande aard, is, in mijn ogen, funest. Het is waarschijnlijk, dat dit vasthouden aan de geestelijke vrijheid, dit afwijzen van de grenzenloze progressiviteit (voor mij is Rusland economisch, cultureel en sociaal een uitgesproken conservatief land omdat het een gesloten systeem handhaaft) M. en W. verscheidene lezers kost en een groot percentage van de jongeren, maar dat moet dan maar. Het humanisme moet zich gereed maken om in de komende eeuwen de cultuurtaak van de traditionele kerken, die niet inspirerend meer zijn, over te nemen en het leefklimaat overal te verbeteren. Dàt is de grote onderstroom en als men dit beseft mag men aan de kleine oppervlaktegolfjes voorbijgaan. Niets is tijdlijker dan de mode.

IN Vrij Nederland van 30 september 1967 komt een vraaggesprek voor van Rogier met de voortreffelijke uitgever Johan Polak. Op de vraag: '... noem je jezelf ook humanist?' antwoordde Polak: 'Als je het Humanistisch Verbond bedoelt, daar sta ik volstrekt afwijzend tegenover. Dat noem ik een kerk zonder God. Een slappe en verwaterde boel, een onderonsje van een selecte groep en veel te veel geschermd met titels. Een en al zelfgenoegzaamheid. Van die mensen gaat totaal geen progressief appèl meer uit. Ik ben er geen lid van en zal het ook niet worden.'

Polak is niet de enige, die zo over het Humanistisch Verbond denkt. Ik geloof, dat hij zich niet werkelijk op de hoogte heeft gesteld van wat het H.V. is en doet – de geestelijke verzorging is niet zo spectaculair maar wel essentieel. In zoverre hij gelijk heeft, en wie zou ontkennen dat er waarheid schuilt in zijn woorden, moest hij inzien dat het H.V. hem en de zijnen nodig heeft. Men kan niet aan de kant blijven staan en aan een optocht deelnemen. Indien hij het H.V. zou willen zien als een agitatiebeweging, een verblindend strouvuur, dan is het maar goed, dat hij

geen lid is geworden want het H.V. heeft 'weit besseres Verlangen'.

Maar ook de humanistisch georiënteerde jongeren hebben veel kritiek op het H.V. en op M. en W. Het is te braaf, te burgerlijk, te conformistisch, het is angstvallig en is blij met erkenning. Humanisme is hun te redelijk, te zeer maatschappelijk gekoppeld aan het bestaande. Zij willen per se niet een etiket dragen, in een hok gestopt worden. En dat vind ik gezond en goed. Zij mogen niet alleen kritiek hebben op H.V., zij móéten dit. Aan gareelgangers is geen behoefte. Maar wat de ouderen van hen verlangen mogen is, dat zij hen niet nodeloos hinderen in de opbouw van het humanisme in al zijn facetten, en dat zij het van de ouderen begrijpen, dat zij nog vasthouden aan de honnête-homme, aan de gedragsnormen van fatsoen. Wie het generatieverschil wil overbruggen door of van het H.V. een provobeweging te maken of de provo's tot brave volwassenen, doet beide te kort.

Om geheel duidelijk te zijn wil ik met nadruk zeggen, dat ik de werkelijke provo's, die protesteren tegen een afschuwelijke luxe- en ontspanningsmentaliteit in een afstompende burgerlijke welvaartsstaat, bewonder maar geen waardering kan ik opbrengen voor parasiterende jongeren, die volstrekt normloos en romantisch leven.

Ik heb de leeftijd, waarop ik het recht heb om niet te proberen met alles van onze tijd mee te doen en daarom ook is het goed om met het hoofdredacteurschap op te houden. In veel opzichten heeft Mens en Wereld de aansluiting onvoldoende gevonden. Mijn opvolger, Constandse, is wel ouder in jaren maar jonger van geest; hij zal zeker proberen die aansluiting wel te vinden. Hij heeft zijn sporen op journalistiek gebied ruim verdiend en is een man, die wat gezag betreft, in de verschillende generaties staat en die van M. en W. zal trachten het algemener blad te maken, dat het nog niet is geworden, hoeveel uitstekende artikelen er, in de loop der jaren, ook hebben ingestaan.

Ik dank allen voor de prachtige samenwerking, Van Straten speciaal voor zijn onvermoeide werken, en ik roep Constandse van ganser harte een welkom toe als hoofdredacteur. Het ga hem goed.

H. BONGER

MIJN vriend en hoofdredacteur – deze volgorde heeft voor mij grote betekenis – 'gebiedt' mij enkele woorden aan zijn verantwoording-van-gevoerd-beleid toe te voegen, omdat ook ik aan het eind van dit jaar ga stilleten. Mijn opvolger zal zijn de heer F. van Soesbergen, die het vermoedelijk in enkele opzichten wat gemakkelijker zal hebben dan ik: hij zit namelijk vlak tegen de bron van alle H.V.-nieuws aan: op het Centraal Bureau, ik bewoog mij te veel in de periferie. Maar wat moet ik nu schrijven? Bongera heeft al alles gezegd wat er te zeggen valt,

(Vervolg op pag. 10)

LSD, een ramp of een zegen: dat hangt van de mens af

HET is wellicht nog wat te vroeg om thans reeds de balans op te maken over een zo uiterst werkzaam psychofarmakon als LSD is, dat nu al een aantal jaren vrij geregeld grote koppen en een sensatiewekkende berichtgeving haalt in vele kranten en niet-vakwetenschappelijke tijdschriften. Sinds een drietal jaren is dit ook in Nederland het geval.

De letters LSD zijn een afkorting van Lyserg Säure Diaethylamide. Het was de 25ste stof in een serie van chemisch nauwverwante stoffen die de chemicus Hofmann (voor geheel andere farmacologische doeleinden) in het researchlaboratorium van de farmaceutische industrie Sandoz te Basel in 1938 produceerde; vandaar ook de nog meermalen gebezigde aanduiding LSD-25. Toevallig ontdekte Hofmann door een nauwelijks aantoonbare dosis die hij via de vingers had binnengekregen, in 1943 de sterke uitwerking ervan op de psyche. Pas in 1947 werd dit, tezamen met eigen experimenten door de zenuwarts Stoll, in een medisch tijdschrift beschreven. Het zou daarna nog ongeveer een tiental jaren duren voordat men in ruimere kring meer van deze stof zou vernemen. Reeds lang vóór LSD waren er stoffen bekend die een vrijwel gelijke uitwerking op het geestesleven kunnen hebben. Van oudsher en in vele van elkaar onafhankelijke culturen zijn bepaalde planten en paddestoelen gebruikt voor het verkrijgen van buitenzinnige en roesachtige belevingen ter voorbereiding van krijgszuchtige ondernemingen en religieuze manifestaties. Als één van de vele voorbeelden is het kauwen op de bladeren van de cocaplant in Zuidamerika te noemen. Daarbij bleek later *cocaïne* het werkzame bestanddeel te zijn. In het laboratorium zijn vele van dergelijke stoffen, meestal behorend tot de zogenaamde alkaloiden, geïsoleerd.

DE chemische structuur ervan is vastgesteld en een aantal ervan kan men fabrieksmatig maken. Eén van de bekendste stoffen was het tegenwoordig ook weer vaak genoemde *mescaline*, uit de Mexicaanse peyote-cactus afkomstig, dat al sinds vele jaren van tijd tot tijd werd gebruikt om kunstmatig kortdurende psychotische toestanden te verkrijgen, waarvan intensieve, sterk van onze gewone beleveniswereld afwijkende ervaringen – waaronder vooral ook visuele hallucinaties – een aantal psychiaters en schrijvers tot bloemrijke getuigenissen bracht.

Reeds vroeger, in de negentiende eeuw, hadden o.a. Baudelaire en de Quincey de invloeden van *hasjisj* en *opium* en omstreeks 1900 de beroemde psycholoog William James de uitwerkingen van *lachgas* beschreven. Tien jaar geleden werd hieraan het heel krachtig werkende *psilocybine* (uit de Mexicaanse

paddestoel *Psilocybe*) toegevoegd, waarna nog een reeks nieuwe, naar chemische structuur vrij eenvoudige stoffen erbij zijn gekomen, o.a. *bufotenine* en *dimethyltryptamine* (DMT).

Wetenschappelijke belangstelling

De interesse van de wetenschappelijke wereld was sedert het LSD vooral gewekt bij psychiaters en bij neurobiochemici, omdat men enerzijds een invloed op een voor het zenuwstelsel zeer belangrijke stof, het *serotonine*, op het spoor meende te zijn en anderzijds in de door de LSD te verwekken psychose een kortdurend evenbeeld dacht te hebben van de veel voorkomende, doch in vele opzichten nog zo raadselachtige en naar zijn oorzaken destijds nog volstrekt onbegrepen geestesziekte, de schizofrenie.

Aldus sprak men over de door LSD te verkrijgen 'modelpsychose', waarmee men als het ware onder laboratoriumomstandigheden het verband tussen biochemische stoornissen en bepaalde vormen van geestesziekte hoopte te vinden.

Ook in ander opzicht sprak LSD velen aan, zij het meer wat betreft de huiveringwekkende aspecten ervan. In vergelijking met de andere zgn. hallucinogenen of psychotogenen heeft LSD reeds in een uiterst geringe dosering, n.l. één-tiende milligram – dus één-tien-duizendste gram! – op vrijwel iedereen een onontkoombare uitwerking. Het is fabrieksmatig in grote hoeveelheden aan te maken en het is, uitgaande van niet moeilijk te verkrijgen grondstoffen, ook in een eenvoudig laboratorium door in de chemie onderlegden te bereiden. De stof is reukloos, smaakloos en kleurloos, goed oplosbaar in water en het werkt ook door middel van inhalatie (inademing) via een aerosol-spray. Door kortdurend koken wordt het niet vernietigd. Slechts een klein veelvoud van anderhalve kilogram – welke dosis voldoende is om de gehele Nederlandse bevolking gedurende zes uren in een toestand van volslagen geestesgestoornheid te brengen – zou, gelijkmatig aan het drinkwater toegevoegd, desastreuze gevolgen hebben. LSD zou aldus een zeer doeltreffend psychochemisch strijdmiddel kunnen zijn en in naïeve fantasieën wordt LSD voorgesteld als een middel voor een 'humane oorlogvoering', omdat in de uren van verwarring zonder te doden bezit zou kunnen worden genomen van de strategische posten en machtsmiddelen. Dat juist in zeer grote paniek vele slachtoffers zouden vallen, is een veel meer voor de hand liggende conclusie, als men zich realiseert wat het effect van LSD is op daartoe onvoorbereide mensen.

Over het effect van ca. één-tiende milligram

LSD. Drie hoofdletters, die voor sommige mensen een haast magische betekenis hebben gekregen, voor anderen een hoogsternstige waarschuwing inhouden voor een ramp, die een chemisch preparaat – bij toeval ontdekt – over grote delen van de mensheid zou kunnen brengen. Wat is LSD, wat is er waar van de stroom van verhalen en geruchten, die over deze stof verspreid zijn? Wij verzochten

prof. dr. G. A. Ladee

hoogleraar in de psychiatrie te Rotterdam, de 'LSD-story' te beschrijven. Hierbij publiceren wij zijn artikel, dat – voor Mens en Wereld – van ongewone lengte is. Daarom ook telt dit nummer van Mens en Wereld twaalf pagina's.

LSD zijn velerlei beschrijvingen en waarnemingsverslagen te lezen. In de Nederlandse taal heeft het literaire maandblad 'Maatstaf' een dubbelnummer (januari/februari 1967) aan LSD gewijd, waarin de zestien bijdragen (met veel literatuuropgaven) onder het gast-redacteurschap van Simon Vinkenoog ruime informatie en een reeks lyrische en hooggestemde verslagen behelzen. Een lezenswaardige, in vele opzichten geslaagde en meer objectieve beschouwing kan men vinden in het boek van de Amerikaanse psychiater dr. Sidney Cohen: 'The Beyond Within, the LSD story' (1964), in het Nederlands vertaald door Peter ten Hoopen (1966). Reeds in 1963 is een door vele hoofdletters en superlatieven wat moeilijker te verteren 'openhartig verslag van een psychiatrische behandeling door middel van LSD' door Constance Newland in vertaling bij Bruna & Zoon verschenen. Overigens hebben thans al circa 2500 wetenschappelijke publicaties over allerlei aspecten van LSD het licht gezien. Hieronder zijn ook enige Nederlandse, waarvan vooral de systematisch opgezette experimenteel-psychopathologische studie van de zenuwarts dr. F. van Ree, reeds in 1958-1960 met 43 proefpersonen verricht, in 1964 als proefschrift verschenen, wel mag worden vermeld.

Verschillende stoornissen

Bij ieder aan wie één-tiende mg LSD wordt toegediend ontstaan na zowat een kwartier tot een uur duidelijk waarneembare verschijnselen door tijdelijke stoornissen van het vegetatieve zenuwstelsel. Deze doen zich o.m. voor als pupilverwijding, transpireren, rode of extra bleke gelaatskleur, versnelde polsslag, speekselvloed of juist een droge mond, warmte- of koudegevoel, soms duizeligheid en misselijkheid, prikkelingen in tong

(Vervolg op pag. 6)

LSD, ramp of zegen:

dat hangt van
de mens af

(Vervolg van pag. 5)

of huid etc. Daarnaast ontstaan er opvallende veranderingen in de belevingssfeer. Deze betreffen visuele waarnemingsstoornissen, waarbij kleuren veranderd en veel intensiever worden waargenomen, en bewegingsillussies, zodat de omgeving aan voortdurende caracaturale vormveranderingen onderhevig lijkt, waarin tweedimensionale figuren een steeds wisselend driedimensionaal en golvend karakter krijgen.

Ook ontstaan er belevingen van vervreemding van de omgeving (derealisatie), van eigen lichaamsdelen en van de eigen psychische functies, zoals het denken, het voelen e.d. (depersonalisatie), tot uiting komend in b.v. een verwonderd zich afvragen: 'Ben ik het die dit of dat denkt, voelt?' etc.

Opvallend zijn voorts de veranderingen in het tijdsbeleven, b.v. het gevoel dat alles buitengewoon lang duurt, terwijl tegelijk de schatting van de klokkeijdsduur toch ongestoord is. Of het gevoel van tijdeloosheid, van een stolling van de tijdstroom of van een fragmentatie van de tijd, waarbij b.v. een paar seconden lijken te bestaan uit honderden losse, van elkaar geïsoleerde momenten zonder onderlinge continuïteit.

Ook concentratiestoornissen doen zich geregeld voor. De proefpersonen zijn sterk afleidbaar, kunnen hun aandacht niet bij één opdracht of onderwerp houden. Bij psychologische testonderzoeken blijken alle soorten prestaties altijd min of meer te lijden te hebben, ook als de proefpersoon zelf meent sommige opdrachten goed of zelfs beter dan zonder LSD te hebben kunnen uitvoeren. Hieraan is nog toe te voegen dat de bewustzijnstoestand als zodanig niet of hoogstens minimaal wordt aangetast, met als consequentie dat men zich ook na afloop van de LSD-werking tot in details de ongemeen vele en zeer merkwaardige ervaringen kan herinneren, veel duidelijker en levendiger dan vrijwel welke droom ook. Ook achteraf hebben deze belevissen een opvallend werkelijkheidskarakter.

Na deze schets is het wel duidelijk geworden dat LSD een interessante experimentele toepassing heeft verkregen voor onderzoekingen naar psychologische waarnemingsprocessen betreffende vorm, kleur, ruimte en tijd, eventueel in combinatie met

neurobiochemisch onderzoek naar stofwisselingsprocessen in de hersenen. Dit alles echter verklaart nog lang niet voldoende het grote gerucht rondom de stof en de snelle groei van wat men wel 'LSD-Beweging' noemt.

Het fascinerende van LSD is namelijk dat er, behalve de reeds opgesomde en altijd hierbij optredende verschijnselen, ook van geval tot geval wisselende bijzondere stemmingstoestanden, sterke emotionele reacties en verschuivingen in de beleving van de totale situatie kunnen optreden.

Of deze optreden en zo ja, de aard en de intensiteit daarvan, dat is afhankelijk van een reeks factoren, zoals de geaardheid van de persoon die LSD gebruikt, het milieu of de situatie waarin de LSD-ervaringen worden beleefd en de persoon of personen die daarbij tegenwoordig zijn of de séance bij de LSD-gebruiker hebben voorbereid of ingeleid.

Sterke emotionele reacties

Tot de mogelijke sterk emotionele reacties zijn te rekenen angst tot zelfs hevige paniek of wanhoop toe. Deze kan ten dele in verband staan met een verregaand vervreemdingsbeleven en een besef van een als het ware geestelijk uiteenvallen met verlies van alle contact en houvast aan het dan weggevallen gewone en vertrouwde van alledag. Ook kortdurende maar imponerende waandenkbeelden met sterk bedreigende inhoud kunnen daarbij optreden. De kans op dergelijke angst- en paniekreacties is vooral groot indien het LSD-effect niet in aanwezigheid van anderen, dus in eenzaamheid, zonder contact met mensen die van het gebeuren op de hoogte zijn, wordt doorgemaakt en verder met name wanneer LSD is toegediend buiten weten van de proefpersoon om.

Anderzijds kunnen zich intensieve emoties van positieve aard voordoen. Dit kan een heel positief gewaardeerde ervaring zijn van de omgeving en zichzelf, in totaliteit en in details, waarin alles geheel anders, als nieuw en ongekend wordt gezien. Het kan ook, of in aansluiting hieraan, een intense geluksbeleving betreffen met soms het karakter van extase, soms van een openbaring, meermalen gepaard gaande met het ervaren van een totale verbondenheid of eenheid met alles. Het zijn vooral dit soort belevingen, die al naar de aard der persoonlijkheid of onder invloed van een bepaalde groep ingepast of uitgewerkt worden in een religieuze, mystieke of kosmische interpretatie. Soms ook leidt het door het visionaire aspect en door het evidentie-karakter bij dergelijke belevingen tot levens- en wereldbeschouwelijke uitwerkingen met heilbrengende of profetische inslag of tot (pseudo-)filosofische en psychologische theorievorming waarin met nieuwe termen zoals psychische 'superintegratie', 'ego-transcendentie', 'bewustzijnsverruiming' gepoogd wordt het ongetwijfeld unieke van dergelijke LSD-ervaringen een bijzondere plaats te geven.

Maar ook heel oude termen zoals de 'unio mystica', die in belevingen van martelaars en heiligen tijdens hun uitzonderingstoestanden een grote rol hebben gespeeld – voor henzelf en voor talloze gelovigen na hen – zien we weer opdoemen. Hierbij worden we er dan aan herinnerd dat de extatische, religieus-mystieke en visionaire 'piekervaringen' in de geschiedenis van de mensheid op zichzelf niet nieuw zijn, dat de mensen afhankelijk van tijdsgewricht, cultuur en landstreek, op diverse manieren dergelijke ervaringen poogden deelachtig te worden. Wij kennen een reeks condities van psychische, psychosociale en lichamelijke aard die, bij daartoe min of meer gepredisponeerde en/of langdurig in een bepaalde zin beïnvloede personen, het ontstaan van dergelijke ervaringen in hoge mate bevorderen. Vooral de combinatie van een aantal van deze condities is van oudsher daartoe toegepast: langdurig vasten, dorsten, zich blootstellen aan hitte, zich onttrekken aan zoveel mogelijk uitwendige prikkels en sociaal contact, slaaponthouding, uitputtende tempeldansen, langdurig volgehouden riten in monotone ritmen, speciale ademhalingsoefeningen (yogi's), het gebruik van bepaalde plantenaftrekels plus een lang en krachtig volgehouden psychisch verwachtingspatroon kan na dagen, weken of maanden tot overeenkomstige uitzonderingsbelevingen leiden met apokalyptische zeggingskracht.

Vrijwel elk van deze condities kan men tegenwoordig experimenteel nagaan. Uit voor heel andere doeleinden ondernomen experimenten betreffende langdurige slaaponthouding enerzijds, sociale isolatie en het tot een minimum beperken van zintuiglijke en andere prikkels (sensore deprivatie) anderzijds ontstaan voorbijgaande toestanden van duidelijk gestoord psychisch functioneren. Daarbij worden ook belevingen overeenkomstig de bovenvermelde gerapporteerd.

Een enorm verschil tussen de ervaringen der mystici en die, welke met behulp van LSD worden verkregen, is niet zozeer gelegen in de inhoud en intensiteit ervan als wel dat men de eerste slechts deelachtig kon worden na langdurige training, ascese en groot uithoudingsvermogen en dan nog met een ruime onzekerheidsmarge. Kortom: na langdurig vrijwillig zich opgelegde ontzeggingen voor een alom hooggewaardeerd doel in dienst van God of van de mensheid, voor slechts enkelen weggelegd. Thans lijkt voor velen ongeveer hetzelfde bereikbaar te zijn zonder enige opoffering of inspanning, te timen op een tijdstip dat het makkelijkst uitkomt en zonder dat enige bijzondere wilsinspanning wordt verlangd. Dit alles plaatst deze belevingen in een totaal andere context.

Chemisch 'instant-geluk'

Bovendien kregen de belevingen der mystici het aureool van een, niet zekere, beloning voor grote godvrucht en zelfopoffering voor

(Vervolg op pag. 7)

LSD, ramp of zegen:

dat hangt van de mens af

(Vervolg van pag. 6)

een niet-egoïstisch ideaal of van een begenadiging, terwijl nu een in principe heel materiële en platvloers causale factor het optreden ervan bepaalt. Door deze verschillen in het totstandkomen en in de context van chemisch 'instant-geluk' en van religieuze uitverkorenheid bij o.a. buitengewone persoonlijkheidseigenschappen wekken LSD-ervaringen bij vele buitenstaanders slechts weerstand, afkeer en ethische veroordeling op. Voor hen hebben de bij deze belevingen aanhakende getuigenissen en 'predikingen' geen of alleen negatieve betekenis, terwijl vele LSD-ingewijden graag de enorme mogelijkheden van geluk en inspiratie verkondigen om aan een goede toekomst van de mensheid te werken. Dergelijke paradoxaal aandoende reacties klinken o.a. ook door in de namen waarmee LSD en overeenkomstig werkende stoffen worden aangegeven. Namen als: hallucinogenen, psychotogenen en psychotomimetica (dus: veroorzakers c.q. nabootsers van psychosen), psychodysleptica, fantastica bieden weinig voedsel voor de idee van een 'evangelisch' middel, terwijl namen als eidetica (visie-brengend), psychedelica (d.i. de ziel blootlegend), geest- of bewustzijnsverruimende middelen ('mind or consciousness expanding drugs'), 'utopiates' e.d. de opzienbarende inzichtgevende en heilzame kracht ervan weerspiegelen.

Ook ten aanzien van het medisch gebruik in engere zin, nl. als medicament bij de behandeling van neurotische stoornissen en van gedragsstoornissen, delinquentie en verslavingen lopen de opvattingen over de mogelijkheden en risico's van LSD sterk uiteen. Vele medici, inclusief psychiaters, nemen een zeer gereserveerd standpunt in. Er wordt daarbij gewezen op de onvoorspelbaarheid van de reacties, op het risico van langdurig of zelfs chronisch psychotisch blijven van een patiënt, zodat men een permanente verpleging in een psychiatrische kliniek riskeert bij mensen die voorheen maatschappelijk redelijk tot goed functioneerden. Ook zou een sterk verlangen naar frequente herhaling van LSD-belevingen kunnen worden gewekt met daarmee het gevaar voor verslaving aan LSD.

Er wordt ook voor gewaarschuwd dat labiele mensen na LSD juist labieler zouden kunnen

worden zonder psychotisch te zijn, zodat er gevaar voor onberekenbare en impulsieve reacties kan optreden b.v. van agressieve aard of zelfmoord.

Ook zou na een dergelijk intensief-positieve beleving bij bepaalde in hun levensontwerp vastgelopen en door hun psychische symptomen gehandicapte mensen het gewone leven des te triester, grauwer en kleurlozer worden en daarmee nog slechter te verdragen zijn dan voorheen. Tenslotte wordt erop gewezen dat men nog niet of nauwelijks weet of een dergelijk krachtig werkend lichaamsvreemde chemische stof wellicht een blijvend nadelige invloed kan uitoefenen, b.v. een blijvende stoornis ergens in de normale biochemische processen.

Wat dit laatste gevaar betreft, dit mag zeker niet als denkbeeldig naar het rijk der fabelen worden verwezen. Pas sinds een jaar is het bekend dat bij een aantal malen herhaalde en nogal hoge dosering LSD afwijkingen in één der chromosomen, die o.a. de stoffelijke basis van de erfelijke eigenschappen zijn, kunnen optreden. Een voorlopige conclusie hieruit is deze, dat LSD stellig niet mag worden gebruikt in de (eerste tijd van de) zwangerschap (men denke aan het softenondrama).

Scherpe selectie nodig

Tegenover de andere hierboven genoemde bezwaren tegen de toepassing van LSD voor psychoterapeutische doeleinden wordt door die artsen, die positief staan ten opzichte van de mogelijkheden van LSD in de psychotherapeutische praktijk en daarbij tevens een voldoende kritische instelling hebben behouden, gesteld dat de risico's minimaal zijn, indien men een scherpe selectie toepast na grondig psychiatrisch en psychologisch onderzoek. Als men LSD niet laat gebruiken door patiënten met enige aanwijsbare dispositie tot psychotisch reageren en voorts een LSD-behandeling uitsluitend in een kliniek toepast waar de patiënt, zo nodig één of twee dagen kan blijven totdat de uitwerking voorbij is – terwijl men voorts ook specifiek tegen de LSD-psychose gerichte geneesmiddelen (largactil b.v.) bij de hand heeft – dan is het risico voor een langerdurende of blijvende psychose vrijwel uitgesloten. Voorts wijzen die artsen erop dat er bepaalde patiënten zijn bij wie een reeds langdurige psychotherapie géén of onvoldoende resultaat heeft opgeleverd, maar die onder invloed van één of enkele LSD-ervaringen, in aanwezigheid en op geleide van de psychotherapeut, een reeks verdrongen zeer vroeg-kinderlijke ervaringen herbeleven als herinneringen vol emotie en met haast tastbare realiteit.

Hierdoor kunnen vroegere, niet goed opgeloste, in de persoonlijkheid zich afspelende conflicten, die medebepalend zijn geweest voor o.a. neurotische stoornissen, verder in de behandeling worden bewerkt, waardoor de psychotherapie (weer) goed op gang komt.

Ook zijn er nogal bemoedigende resultaten

bij bepaalde soorten van patiënten, waarbij allerlei vormen van psychotherapie tot nu toe weinig baat brachten. Daaronder vallen dan patiënten met dissociale gedragsstoornissen, o.a. van seksuele en delinquente aard, en ook verslaafden aan o.a. alcohol. Daarbij blijken vooral zij, die na één (hoge) LSD-dosis een duidelijk 'psychedelische respons' vertonen – d.w.z. een sterk beleven van vroege herinneringen met een verandering van de betrekkingen tot de omgeving in samenhang met de storende problematiek, gepaard met een overtuigend besluit hun gedrag te veranderen als gevolg van het emotioneel geladen inzicht – een goede kans te maken om gedurende vele maanden een geheel ander en veel beter aangepast leven te kunnen leiden zonder b.v. alcoholmisbruik. Ook buiten het raam van psychotherapie in meer strikte zin wordt vooral op de grote positieve betekenis van de 'psychedelische ervaring' gewezen en daarmee werd de weg geopend voor hen die vanuit een welhaast religieuze bezetenheid in missionaire trant de wonderen en weldaden van LSD propageren of prediken. Anderen willen zij doen delen in de ingrijpende en overweldigende ervaringen, waarbij het gewone bestaan grijs, onbelangrijk en zonder wezenlijke betekenis afsteekt, maar dit gewone, kleurloze, leeglijkende bestaan kan dáárdoor kleur en inspiratie krijgen en weer zinvol worden.

Nu kunnen inderdaad LSD-ervaringen niet goed met de gewone communicatiemiddelen van de taal of door middel van de film, ondanks soms exuberante pogingen daartoe, worden overgedragen of ook maar enigszins bevredigend worden duidelijk gemaakt. Schrijver dezes kan dit vanuit een éénmalige eigen ervaring ten volle beamen. Behalve momenten van vervoering door schoonheid, intensieve ervaring van eenheid, ontvanke-lijkheid voor een nieuwe visie ervaart men veranderde en steeds weer veranderende betekenissen en symboliserings, 'doorziet' men het veelvoudige rollenspel van zichzelf en van de medemensen in de verschillende situaties, worden regels, taal, code en rituelen gerelativeerd, terwijl tegelijk een betrokkenheid op het 'absolute' (wat dit ook zijn moge) wordt ervaren.

Sommigen voelen zich van een knellende geremdheid of van een kwellende leegheid of gevoelloosheid op slag bevrijd, ontdekken de mogelijkheid van diepe affecties, 'ontdekken de liefde', of voelen (weer) in zich de mogelijkheid van creativiteit. In dit licht wekt het niet zoveel verwondering dat er verbanden worden gelegd en eventueel contacten gezocht met religieuze en mystieke richtingen en b.v. het Zen-Boeddhisme.

LSD-toedieningssyndroom

Nu doen er zich minstens vier facetten voor die, afgezien van de voordelen of risico's van de medische toepassingen, een juiste beoordeling van LSD zo moeilijk maken.

(Vervolg op pag. 8)

LSD, ramp of zegen:

dat hangt van
de mens af

(Vervolg van pag. 7)

Ten eerste is hier te noemen het zgn. 'LSD-toedieningssyndroom', waarmee bedoeld wordt, dat degenen die de niet goed in woorden te vatten rijk geschakeerde intense beleving of eventueel zelfs een 'psychedelische ervaring' door LSD hebben doorgemaakt, er sterk toe neigen ook anderen, vooral hen nastaanden, daar deelgenoot van te willen maken. Wanneer LSD in voldoende mate beschikbaar is, ziet men dit ook duidelijk gebeuren in de kring van een eenmaal ingewijde. Doordat de aard en de inhoud van LSD-ervaringen in niet geringe mate beïnvloed worden door situatie, sfeer, verwachting van de proefpersoon en al of niet bewust uitgedragen inductie door de toediener of proefleider, wordt de 'psychedelische index' van zo'n groep hoog, in tegenstelling tot die van een reeks proefpersonen aan wie op geheel neutrale wijze en in sceptische atmosfeer de LSD-effecten worden bestudeerd. Dit aspect doet zich ook duidelijk voor bij psychotherapeutische toepassing. De sceptische arts, die het tenslotte dan ook maar eens wil toepassen, zelf geen LSD-ervaring heeft of daarbij geen zeer indrukwekkende ervaring heeft opgedaan, heeft een veel geringere kans op een positief therapeutisch resultaat, dan de arts die LSD als belangrijke aanwinst ziet.

Maar ook hier bestaat de bepaald niet geringe kans van het LSD-toedieningssyndroom. Vooral in handen van zelf psychisch minder stabiele psychotherapeuten kan het LSD een zo machtige wonderpil zijn, dat achter een façade van bescheidenheid gemakkelijk grootheidsideeën over hun therapeutische en openbaringsgaven kunnen gaan woekeren met toenemend verlies van realiteitsbesef en kritische instelling aangaande de gevaren. Op deze wijze worden zij LSD-predikers en passen zij vrijwel geen behandelingen meer toe zonder gebruikmaking van LSD. Meermalen gebruiken zij zelf keer op keer LSD met als gevolg daarvan een afnemend kritische beoordeling van de werkelijkheid en van de gesteldheid van hun patiënten. En deze patiënten zijn juist hogelijk in een afhankelijkheidspositie gekomen jegens hun arts die hun dit exclusieve middel kan bieden. Vooral in de USA en in Canada komt dit 'toedieningssyndroom' bij (quasi)-psychotherapeuten voor. Uiteraard spelen

déze mensen een krachtig wapen in handen van hen die tegen ieder therapeutisch LSD-gebruik gekant zijn.

Overeenkomst met psychosen

Ten tweede ontmoeten de zo makkelijk bereikbare chemisch veroorzaakte belevingen, waarin iemand open komt te staan voor een 'grote liefde', een religieuze openbaring, een opdracht het mensdom gelukkiger te maken etc. grote weerstand vooral ook door de meestal weinig werkelijk hout snijdende verbaliserings en gedachtenspinsels daarvan.

De sceptici en nuchteren wijzen op de overeenkomst met psychosen bij werkelijk geesteszieken, die geheel soortgelijke ervaringen kunnen hebben.

Vele LSD-adepten lijken zich bovendien in de gewone wereld weinig aangepast te gedragen, zonder voldoende realiteitszin. Ditzelfde geldt overigens ook voor vele werkelijk heel creatieve en grote mensen en genieën, wier wezenlijke betekenis vaak pas veel later wordt herkend.

Hiermede raken we tegelijk aan het aspect van de 'creativiteit', die door LSD zou kunnen worden opgewekt. Subjectief wordt dit inderdaad meermalen aangegeven door LSD-gebruikers, al blijkt daarvan naar buiten toe objectief, volgens productieve maatstaf gemeten niets, ook later niet. Overigens is het niet ondenkbaar en in een aantal gevallen zelfs aannemelijk, dat door artistiek begaafden inspiratie wordt opgedaan door LSD of dat na LSD een reeds langdurig onproductieve episode wordt gevolgd door een weer productief-creatieve periode. Of het gehalte van de creativiteit door LSD hoger wordt lijkt voorlopig niet zo waarschijnlijk, al heeft de LSD-ervaring, zeker voor de betrokkene zelf, hier wel een grote positieve betekenis.

Er zijn geen aanwijzingen dat LSD van enige waarde is voor het oplossen van exact-wetenschappelijke of mathematische problemen.

Dit lijkt ook niet erg waarschijnlijk, omdat LSD weliswaar het opkomen van talloze invallen en het snelle en vlot-losse associëren vergemakkelijkt, maar het leggen van verbanden daarvan met logische sequenties èn met de realiteit wordt duidelijk nadelig beïnvloed; dit laatste is zeker even essentieel als een 'creatieve inval' voor een werkelijk nieuwe oplossing. Juist de veelvuldige verklaringen over inspiraties tot creativiteit en wereldverbetering in vergelijking tot de hoogstens sporadische bewijzen daarvan wekken bij vele 'burgers' verzet tegen LSD-uitzinnigheden.

Eenzame jongeren

Ten derde ontgaat het aan het publiek niet dat vooral bepaalde groepen, meestal jonge mensen en adolescenten, in LSD-kringen komen. Het zijn vaak jongeren zonder hechte band, in wezen heel eenzaam, die eenmaal tot de ingewijden behorend zich opgenomen voelen in een groep waar de gemeenschappelijke LSD-ervaring een belangrijk bindend

element vormt. Het zet hen af tegen de kleinburgerlijke duffe anderen, tegen de zich tegen hen kerende, meedogenloze en zinloze of corrupte maatschappij. Krachtens hun bijzondere belevingen doet zich in deze groepen ook een heimelijk en soms openlijk gevoel van superioriteit gelden.

Onder de jongeren van onze tijd komen veel meer dan bij die van vroeger, belevingsstoornissen voor zoals gevoelens van leegheid, doelloos- en zinloosheid, ook van verveeldheid die hen soms wel, soms niet eens zozeer kwelt. Verder gevoelens van vervreemding, gemis aan contact, het pijnlijk ontbreken van het gevoel van een noodzakelijke eigen inzet, en grote onzekerheid omtrent eigen identiteit. In nauwe samenhang daarmee gaat dit nogal eens gepaard met een diffuus opzoek-zijn naar een 'vulling', naar prikkels, sensatie, verandering, naar het exotische. De oorzaken van dit alles doen thans minder ter zake, maar hier ligt wel duidelijk de grote aantrekkingskracht van al datgene wat deze belevingsstoornissen – zo mogen we het toch wel noemen, al komen ze in zekere zin en gedurende een beperkte tijd ook wel als normale aan puberteit en adolescentie gebonden fase-verschijnselen voor – kan opheffen. Het is duidelijk dat een stof als LSD hier bij uitstek een machtige belofte betekent.

Bij velen van hen is het vaak herhaald gebruik van LSD veeleer een symptoom en een gevolg van een stoornis in de persoonlijkheidsontwikkeling, en is dit LSD-gebruik zelf geen oorzaak van een onaangepast gedrag (behalve dan eventueel gedurende een aantal uren tot maximaal een dag na het innemen van LSD). De belangrijkste oorzaken van de stoornis in de persoonlijkheidsontwikkeling zelf zijn eigenlijk altijd gelegen in ongunstige milieu-omstandigheden vanaf de vroege jeugd.

Visie op LSD vertroebeld

In de vierde plaats zien we rondom de LSD-controverse een algemeen sociaal psychologisch en sociaal-cultureel verschijnsel zich aftekenen, waardoor de visie op de reële gegevens omtrent LSD nog eens extra zou kunnen worden vertroebeld. In aansluiting aan datgene wat werd signaleerd onder punt twee roept al het nieuwe en onbekende reacties van o.a. morele zorg of verontwaardiging op bij meer conservatieven, hetgeen weer extra protest bij de nieuwlichters tengevolge heeft. En voorts wordt iets wat geheel vreemd is aan een bepaalde cultuur alleen al dáárom door die cultuurgemeenschap slecht geaccepteerd of uitgestoten en zoals we met betrekking tot alle mogelijke discriminaties van minderheden weten, zelden op reële gronden.

In dit opzicht kennen wij in deze zelfde tijd de door de overheid nogal fervent gevoerde strijd met de wet in de hand tegen de marihuana. Juist van de marihuana en hasjisj weten we dat deze stoffen in feite vrijwel on-

(Vervolg op pag. 9)

LSD, ramp of zegen:

dat hangt van de mens af

(Vervolg van pag. 8)

schuldig zijn, veel onschuldiger dan b.v. alcohol.

In oosterse en Noord-Afrikaanse landen gebruiken miljoenen dagelijks hasjij, terwijl daar alcohol cultuurvreemd is en met kracht wordt geweerd. Onze cultuur heeft zijn eigen, volledig geaccepteerde 'ontsnappingsmiddelen', die wel degelijk nogal wat verslaving kunnen geven met zeer tastbare risico's (roken, alcohol, nogal wat soorten geneesmiddelen: slaapmiddelen b.v.), hetgeen van marihuana etc. niet kan worden gezegd. Maar dit laatste is een nieuwe introductie in onze cultuur en aldus een zelfs wettelijk gesanctioneerde morele contrabande, waarvan de bestrijding de attractie en ook het gebruik ervan bepaald niet zal doen afnemen.

De wetgever heeft in februari 1966 LSD, psilocybine e.d. — naar schrijvers mening terecht — op de lijst geplaatst van stoffen die niet vrij beschikbaar mogen zijn, omdat het niet zeer strikt onder controle geplaatste gebruik ervan grote risico's geeft: zij geven immers een tijdelijke doch duidelijk psychotische reactie, d.w.z. een toestand waarin het werkelijkheidsbesef als zodanig zeer verstoord is. De wet op verdovende middelen ('de opiumwet') leek het geschiktst daartoe, al is LSD géén verdovend middel, zoals opium, morfine, heroïne e.d. Een deel echter van de LSD-controverse, met name ten aanzien van niet-reële argumenten contra en pro LSD, wordt in stand gehouden door een situatie waarin marihuana en hasjij zonder kritische beoordeling al veel vroeger onder deze wet waren geplaatst en nog steeds niet daarvan zijn afgevoerd.

Wat betreft het aspect van verslaving aan LSD werd boven reeds een en ander gezegd naar aanleiding van het 'LSD-toedieningsyndroom'. Verslaving in medische en toxicologische zin is bij LSD niet duidelijk aan de orde.

Dit ligt totaal anders dan bij b.v. morfine of heroïne e.d., waarbij er snel een onbedwingbaar verlangen naar een bovendien steeds groter wordende dosis bestaat om hetzelfde effect te verkrijgen, terwijl er ernstige onthoudingsverschijnselen ontstaan bij (plotse) staken van het gebruik. Behalve een zeker percentage dat van tijd tot tijd opnieuw de LSD-ervaring wenst, vooral ook

onder invloed van de groep en de onderlinge suggestieve beïnvloeding, zijn er velen die juist na een intensieve LSD-ervaring maandenlang geen behoefte aan herhaling hebben, want zij teren daar als het ware lang op.

LSD in medische handen

Omtrent de toepassingsmogelijkheden in medische handen doen zich voorshands vier categorieën voor waarin LSD van waarde kan zijn:

1. Voor experimentele doeleinden: perceptie-onderzoek, experimentele psychologie en biochemische research;
2. Als hulpmiddel bij psychotherapie in heel bepaalde gevallen en onder goed controleerbare omstandigheden en wellicht soms, indien men door het oproepen van een 'psychedelische ervaring' een anderszins onbeïnvloedbare belevingsleege of gedragspatroon wil trachten te doorbreken;
3. Een éénmalige LSD-psychose kan van voordeel zijn voor hen die een invoelend begrip willen krijgen voor wat b.v. hun psychotische patiënten ongeveer kunnen meemaken; zo b.v. voor (a.s.) psychiaters, mede ten bate van hun patiënten;
4. LSD is wel éénmalig toegediend aan zeer ernstige ongeneeslijke zieken in een fase van wanhoop en doodsangst. Men kon hun ook psychedelische ervaringen geven, waarna zij veelal zonder angst, in positief beleefde gemoedrust en soms met versterkt religieus vertrouwen het naderend einde tegemoet konden treden. Er is geen duidelijk argument tegen een dergelijk toepassingsgebied aan te voeren, al lijkt dit ongewoon. De arts schroomt ook niet de pijnstillende en tegelijk euforiserende en verdovende morfine zelfs bij herhaling en in toenemende dosering toe te dienen tijdens een laatste ziekbed. Mogelijk zal LSD in bevoegde handen aldus eveneens een weldaad kunnen zijn.

LSD niet vrij

Uit de beschouwingen moge duidelijk zijn geworden dat naar mijn mening LSD zeker niet vrij verkrijgbaar mag zijn. Nauwgezette voorschriften omtrent aan wie LSD ter beschikking mag worden gesteld en een door de overheid uit te oefenen controle op de distributie ervan overeenkomstig de 'opiumwet' is zeker nodig.

Zelfs verdergaande beperkingen lijken gewenst, waardoor niet in principe alle medici onder bepaalde voorwaarden er over zouden kunnen beschikken. Men denke aan het besproken 'LSD-toedieningsyndroom' en aan de grote wenselijkheid om het slechts in een 'klinische setting' te gebruiken. Wanneer bepaalde condities zouden zijn vervuld aangaande in LSD geïnteresseerde medici, omtrent het doel waarvoor zij over LSD zouden willen beschikken en betreffende situatie en outillage waarin LSD-toediening plaats vindt, dan zal LSD zeer waarschijnlijk een heel be-

paalde en eigen plaats kunnen verkrijgen te midden van de reeks nieuwe fascinerende, maar machtige vindingen van de moderne mensheid.

Evenmin als de televisie, de kernenergie, de computer, de kunstmatige re-animatie, de moderne anticonceptie-methoden of de pijlsnel zich ontwikkelende orgaantransplantatie op zichzelf een goed of een kwaad zijn, maar naast geheel nieuwe perspectieven ook geheel nieuwe problemen van ethische aard oproepen t.a.v. het gebruik ervan, evenmin betekent een stof als LSD op zichzelf een zegen of een ramp. Het zal van de mens afhangen of het tot zijn heil of zijn onheil zal strekken.

Teneinde het ontwikkelings- en ervaringsproces in positieve richting te leiden is een nauwkeurig gecontroleerde documentatie nodig van ervaringen, die voor zover op een bepaald ogenblik bekend, slechts een gering en aanvaardbaar risico van schade met zich mogen meebrengen.

Een volledig uitbannen van LSD zou, zoal mogelijk, niet zinvol zijn en nimmer kunnen voeren tot een juiste waardebeoordeling ervan. De uitdaging, waarvoor LSD ons plaatst, vraagt om een antwoord dat nog niet goed te geven is, maar vermoedelijk genuanceerd zal uitvallen. Voorlopig moeten wij inzake LSD verder trachten de lokroep der sirenen te omzeilen, waarna nog tussen de Scylla van het sacrale en Charybdis van het taboe moet worden doorgelaveerd.

PROF. DR. G. A. LADEE

UITGEVERS STUREN

Het boek *'Het gemillimeterd hoofd'* van Gerrit Krol, (Uitg. Querido) had kunnen zijn: een wiskundige verhandeling met een wijsgerig betoog(je), een soort antropologiserende wiskunde bijvoorbeeld. Of: een roman/novelle waarbij de wiskunde dient als 'vierkant' waarin of waaromheen men 'cirkels' beschrijft. Nu is het helaas vlees noch vis en wekt de indruk van een — weliswaar beter genre — dagboek van een mulo-leerling te zijn. J.

'De open ruimte' van R. A. Cornets de Groot (Uitg. Bakker/Daamen), bevat opstellen over Roland Holst, Achterberg, Leopold, Vestdijk, Mulisch, Vinkenoog, Lucebert. De opvattingen in dit boek van essays neergelegd zijn stellig van betekenis. Maar waarom zoveel omhaal, zoveel — op zichzelf voortreffelijke — breed-sprakigheid? De auteur tracht te onthullen door steeds weer nieuwe sluiers te laten wapperen. Dus: te veel retoriek, te veel-eigen-genot in het verhalen en het beschrijven, en te weinig luciditeit. J.

Van prof. dr. Bernard Delfgaauw's boekje *'De jonge Marx'* verscheen, bij Het Wereldvenster, Baarn, een tweede druk. Er zijn in opgenomen de teksten van de twaalf colleges, die de auteur over Karl Marx gaf voor Wageningse studenten. Hij voegde eraan toe twee eerder verschenen artikelen 'Marx' 'materialisme' als concrete filosofie' en 'Dialoog met Moskou'. De bedoeling van het boekje is te laten zien, waar de inspiratie van het communisme te vinden is. v. S.

Humanistisch Centrum Rotterdam

HET pand Provenierssingel 48 te Rotterdam is reeds jaren een centrum van humanistische activiteiten. Het was het woonhuis van mevrouw J. Reddingius-Swart, die zich geheel belangeloos inzette om alle werk te stimuleren en te coördineren, en daarvoor stelde zij haar huis beschikbaar. Ook de geestelijke raadsman van het H.V. voor het Rijnmondgebied had daar zijn domicilie.

Na het overlijden van mevrouw Reddingius, eind 1966, ontstond een hiaat in de coördinatie der activiteiten. Begin 1967 kon de gemeenschap Rotterdam het huis kopen. Om zo efficiënt mogelijk verder te kunnen werken was in ieder geval een grondige verbouwing op de begane grond noodzakelijk. Architect W. J. Kraamer heeft deze wijzigingen in het interieur ontworpen. Hij maakte van beide woonkamers één grote ruimte,

die door een vouwwand in tweeën gedeeld kan worden. Omdat de plafonds te hoog waren liet hij een lager 'zwevend' plafond aanbrengen.

Op de bovenverdieping is een ruimte ingericht als bestuurs- en spreekkamer. Ook de geestelijk raadsman voor het Rijnmondgebied, C. J. van der Hulle, zal vanuit dit centrum werken. De rest van het huis is zo goed mogelijk vernieuwd om als huisvesting te dienen voor de gastvrouw, mevrouw J. Hagen-van de Boom en haar gezin.

Dat architect Kraamer erin geslaagd is een betrekkelijk oud huis een modern interieur te geven blijkt wel uit de hierbij afgedrukte foto. Op donderdag 30 november heeft prof. dr. J. P. van Praag, algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond, het Humanistisch Centrum Rotterdam officieel geopend.

Ik denk er
ZO over

DE WERELD IS UIT DE PAS

DR. U. J. Rutgers roept met de door mij ironisch benaderde zinsnede (zie mijn reactie in M. en W. van 25 nov. '67 onder de titel 'Waarom wij een schildpad hebben') het griezelige beeld op van een door overspannen werkdruk opgezenuwd (westers) mensdom, dat in blindheid maar voortpeest in zijn fabrieken omdat het niet anders (meer) kan. Dat beeld (een schrikbeeld!) bestaat!

Waar ik tegen in opstand kom is het m.i. volstrekt foute oorzakelijke verband dat dr. R. legt tussen de produktie van snel-verslijt- en wegwerpartikelen, onnodige en niet-gevraagde zaken, en de bewering dat werken een van onze belangrijkste levensvervullingen is! Zo dat wij *daarom* (het woord wordt door dr. R. gebruikt) maar in het wilde weg produceren! Als dat waar zou zijn, is het met onze welvaartsbeschaving allertreurigst gesteld. Er is in dat geval géén geestelijke voorwaarde meer – lijkt mij – aanwezig om de verkeerde gang van zaken ten goede te keren.

De vraag van dr. R. (en van de redactie, die het – zoals het behoort – voor dr. R. in een naschrift opneemt) zou moeten zijn: 'Welke zijn de werkelijke oorzaken van de produktie- en verslijtjungle, waarin wij ons bevinden?' Vance Packard (wiens boek 'De verborgen Verleiders' al meteen na de uitgave in mijn boekenkast belandde) signaleert en kritiseert de inderdaad dulle uitwassen die reclame met zich móet meebrengen. Packard schreef eveneens over het even dwaze verschijnsel van de statussymbolen. Maar hij blijft met zijn kritiek – hoe scherp ook – binnen het westerse economische systeem. Hij mag hier en daar twijfelen aan de American Way of Life, toch vind ik dat hij lang niet ver genoeg gaat! Naar mijn inzicht is namelijk de tijd rijp dat het Westen zich dient te bezinnen op de mogelijke grondfouten van zijn economisch stelsel. Er is kennis en wijsheid genoeg om de economische experimenten, die op verschillende plaatsen in de wereld, soms uit bittere noodzaak, soms uit een of andere ideologie, soms ook uit doodgewoon eigenbelang ontstonden, aan een kritische en onbevooroordeelde studie te onderwerpen. Ook het Westen loopt vol met heilige koeien. Eén ervan is het Partikulier Initiatief (waarvan ik niet inzie dat dit ook in een werkelijk doelmatig geordende economie niet tot volledige ontplooiing zou kunnen komen). Een tweede is Arbeid. Die 'adelt', niet waar?, en 'in het zweet Uws aanschijns...'. In mijn opvatting is arbeid niet zonder meer iets 'dat je niet laten kunt', ook niet datgene wat men verricht in het (ook al heilige) Produktieproces, maar een zinvol bezig zijn ten behoeve, tot nut en ten pleziere van een menswaardige wereldsamenleving.

Ik laat het aan het oordeel van de lezer over of het een 'demagogisch kunstje' is een zinsnede uit een betoog te citeren en uitsluitend dié ter overdenking te stellen, dan wel (hetgeen de redactie doet) in

(Vervolg op pag. 11)

TEN AFSCHEID: OVER ONSZELF EN ANDEREN

(Vervolg van pag. 4)

ook over onze samenwerking, vele jaren lang. Hij heeft ook iets laten doorschemeren van de talloze problemen, waar wij ons doorheen geworsteld hebben, van de 'sorus' die wij samen hebben beleefd, van het permanente gevoel 'het-toch-nooit-goed-te-doen', van het immer nagestreefde maar nooit gerealiseerde fatalisme, dat daaruit voor wijzere mannen had moeten voortspruiten. Hoewel het nette humanisten natuurlijk niet betaamt hebben wij menigmaal beslist onoirbare krachttermen gebruikt als we het wéér niet goed hadden gedaan – volgens 'de'

buitenstaanders – en als we het wéér niet goed hadden gedaan, volgens onszelf. Weet, lieve en van kritiek overlopende lezers, dat hoewel de rijen der critici altijd lang en breed zijn gebleken, het om den (humanistischen) drommel niet gemakkelijk is geweest voor ons beiden opvolgers te vinden. Dit is niet te wijten aan onze opvolgers – hun wensen wij alle succes en geluk! – maar wel aan de critici die, gesteld voor de keuze 'het nou eens zelf te doen' het toch maar liever aan die twee sukkelaars overlieten.

Enfin: Bonger en ik gaan nu met pensioen, d.w.z. hij zit nog steeds in het (nieuwe, ge-comprimeerde) hoofdbestuur, en ik ben al

door verscheidenen bestormd om niet geheel op mijn dorre lauweren te rusten.

Mag een scheidende redactiesecretaris, die geen lor benul heeft van financiële vraagstukken, één dringend beroep doen op de lezers? Maakt met man, vrouw en macht propaganda voor 'Mens en Wereld'. Zorg ervoor dat het abonnementental binnenkort de 10.000 onverschrijdt – we zitten er niet zó ver vandaan, dacht ik – en geeft zo Constandse en Soesbergen de pecuniaire 'tools', waarmee zij deze moeilijke 'job' kunnen verrichten.

J. VAN STRATEN

IK denk er ZO over

De wereld is uit de pas

(Vervolg van pag. 10)

z'n naschrift het citaat te vervolgen en te suggereren dat de ingezonden-stukkenschrijver het ook met dat vervolg niet eens is. Om elke twijfel uit de weg te ruimen: ik vind het een van de consequenties van het humanist-zijn, dat een ieder, die lid is van het Humanistisch Verbond, zich toch tenminste veront-rust toont over het ontstellend grote gebrek aan de eerste levensbehoeften dat in de ontwikkelingsge-bieden heerst!

Verontrusting alleen is echter volstrekt onvoldoen-de! Uit het rijtje 'open deuren', dat dr. R. intrapt, licht ik: het grote verschil in technische ontwikke-ling tussen Noord en Zuid; de honger en armoede in de ontwikkelingsgebieden; de verontrustende we-reldbevolkingsaanwas, en het vraagstuk van lucht-en waterverontreiniging. 'Open deuren', omdat het Verbondskongres van 1965(!) o.m. vast stelde (ik citeer letterlijk): '... dat de enorme hoeveelheid menselijke energie en het onvoorstelbaar grote stuk technisch en wetenschappelijk potentieel, die nu gebruikt worden voor de bewapening in de wereld, niet beschikbaar zijn voor een adequate aanpak van dringende en gigantische - voor een zeer groot deel economische - wereldproblemen, zoals de nu aller-noodzakelijkste strijd tegen honger, ziekte, armoede en onwetendheid in de z.g. ontwikkelingsgebieden, de wereldbevolkingstoename, water- en luchtveront-reiniging, alsmede de aanpak van het vraagstuk van de toekomstige voedsel- en energievoorziening.'

Dit citaat is ontleend aan een resolutie over Oorlog en Vrede, die ik de eer had op dat kongres - met sukses - te mogen verdedigen! Aangezien ik kwade trouw gewoon niet aanwezig kan veronderstellen, geeft de redactie met zijn (toch wel lelijke) insi-nuatie, als zou ik 'misschien niet verontrust' zijn over het feit dat jaarlijks verscheidene miljoenen mensen letterlijk de hongerdood sterven, helaas blijk in het geheel niet op de hoogte te zijn - zelfs niet van de belangrijkste dingen - die op de kon-gressen van ook hún Verbond gebeuren!

Op datzelfde kongres werd toen de gewekte ver-wachting gewettigd als zouden a. de z.g. Commissie Wereldpolitiek en b. de 'eigen publiciteitsorganen' (zoals het in dezelfde resolutie staat, dus ook Mens en Wereld) de noodzakelijke voorlichting ter hand nemen over o.m. 'de economische problemen in de wereld en over reëel lijkende mogelijkheden om uit de impasse te geraken.'

De Commissie Wereldpolitiek ging een jaar later geruisloos ter ziele en de redactie van Mens en Wereld weet niet méér te doen dan een artikel te plaatsen dat nogmaals het 'uit de pas lopen' van de wereld constateert en met bijna versleten beelden illustreert. 'Er is behoefte aan fantasie, aan visie op de toekomst, aan een richtingbepaling', besluit dr. R. zijn artikel.

Wanneer worden we nu eens in M en W met zo'n visie geconfronteerd?

T. W. DE BOER

a. De redactie is verheugd, dat de heer De Boer nú een op zijn minst ernstig bedoeld artikel ernstig benadert en kritiseert. Dit is geheel zijn goed recht, vandaar dat wij zijn artikel onverkort plaatsen. Zijn kritiek op het stuk van dr. Rutgers houdt - komt ons voor - voornamelijk in dat dr. R. het feit, dat de wereld uit de pas loopt, 'illustreert met bijna versleten beelden'. Dit herinnert ons aan een uiting van Kronkel, die eens zei (wij citeren uit ons geheugen): 'Als ik iedere dag nieuwe zaken moest vertellen, liet ik mijn mond volstorten met beton'. Wat wij tragisch vinden is, dat wij allen kennelijk zo weinig raad weten met 'dat uit de pas lopen van de wereld', dat wij wij er nog slechts in 'bijna versleten beelden' over kunnen praten en schrijven.

b. 'Er is behoefte aan fantasie, aan visie op de toekomst, aan een richtingbepaling'. Inderdaad, maar waarom die alleen van de redactie zou moe-ten komen begrijpen wij niet. Er is geen enkel be-zwaar tegen artikelen van de heer T. W. de Boer, als hij over die fantasie, die visie op de toekomst etc. beschikt (Wij, dat zijn in dit geval nog H. Bongers en J. van Straten).

c. Eén ding moet de heer De B. van ons aanne-men: wij slaan bij het dirigeren van M en W niet dagelijks de notulen van de H.V.-congressen op. Dat de heer De B. in 1965 - twee-en-een-half jaar

geleden! - een aanvaarde resolutie mocht verdedi-gen sterkt ons in de mening, dat hij wel eens wat meer aandacht - in de vorm van door hem geschre-ven artikelen - aan Mens en Wereld had mogen besteden.

d. Het oordeel, of wij tekort zouden zijn geschoten in onze voorlichting over grote vraagstukken in de wereld laten wij aan de lezers over. Wij hebben - en dat komt in het hoofdartikel voldoende tot uiting - ons best gedaan wetend, dat geen enkele redactie het ooit alle lezers naar de zin kan maken. Zeker niet, als zij niet de krachtige, actieve steun heeft van velen, die wel kritiek uiten maar zelf (vrijwel) nooit een positieve bijdrage geven tot ver-betering van de toestand. Wij wachten met span-ning op het visionaire artikel van de heer T. W. de Boer.

Nogmaals: een sterfgeval te Auschwitz

In Mens en Wereld van 11 november wordt te intreedere 'Een sterfgeval te Auschwitz' van prof. dr. L. de Jong besproken. Hoewel ik kan begrijpen dat de gemiddelde mens zich niet kon voorstellen dat er een dergelijke monsterachtige mensenvernie-tiging plaats heeft kunnen vinden, moeten we niet vergeten, dat de symptomen daarvan al vóór de oorlog aanwezig waren. Want tussen 33 en 40 wer-den in Duitsland de joden stelselmatig uit hun woningen en zaken gezet, terwijl zowel joden als de intellectuelen werden afgeranseld en in sommige ge-vallen in een concentratiekamp opgesloten. Verder heeft ieder mens het boek van Langhof 'De Veen-soldaten' (uitgave 1937/38) kunnen lezen om zich in die tijd al op de hoogte te stellen van de behan-deling in de concentratiekampen Barchinmoor en Oranienburg.

In dit boek en uit de excessen in Duitsland zelf heeft men de kleine, generale repetitie kunnen zien van het grote drama dat zich tussen 1940-45 op veel gruwelijker wijze heeft afgespeeld. Maar veel-al werden deze dingen, ook hier in Nederland, zoveel mogelijk doodgezwegen, want Duitsland was in die tijd een bevriende natie. Deze en de ongeïnteres-seerdheid bij de grote massa waren enige van de factoren, waardoor de verschrikkelijke gebeurte-nissen in Duitsland tijdens de tweede wereldoorlog niet voldoende onderkend werden. Verder kunnen we stellen of de in Duitsland geaccrediteerde ambassa-deurs der verschillende landen tussen 1933 en 1939 wel goed geïnformeerd zijn geweest. Resumerend kom ik dan ook tot de conclusie, dat het zeer twij-felachtig is te veronderstellen dat de z.g. vrije we-reld niets heeft kunnen weten wat er tijdens de tweede wereldoorlog in Duitsland is gebeurd.

J. BARTELS

EEN MYTHE

HOEWEL het in de huidige natuurwetenschap een uitgemaakte zaak is, dat er geen streng determi-nisme noch causaliteit bestaat, schijnen er toch mensen te zijn die menen, deze 19e eeuwse opvat-ting te moeten verdedigen. De opvatting dat alles gedetermineerd zou zijn en causaal verbonden, hing vooral in de vorige eeuw samen met de verdediging van de godsdienst. Daarom is het wel aardig om de moderne opvatting in deze kwestie naar voren te brengen.

Zowel humanist als groot man in de wetenschap citeer ik uit prof. dr. Hans Freudenthal's 'Waarschijnlijkheid en Statistiek': 'Ook volgens Laplace hebben we in de praktijk meer baat bij het vaas-model en de kansrekening dan bij het abstracte denkbeeld van strikte causaliteit'. En verderop: 'in deze eeuw is men er anders over gaan denken' (over causaliteit). De verschijnselen van de radioactieve verval (op het eind van vorige eeuw ontdekt) had-den al een veeg teken kunnen zijn, dat men het met het denkbeeld van de strikte causaliteit mis had, maar men realiseerde het zich pas een kwart eeuw later, dank zij het werk van Heisenberg, Born en Jordan.' Dat zijn enige apodictische uitspraken van Freudenthal en het boek behandelt populair de theorie van de waarschijnlijkheid. Ten aanzien van de natuurkunde moeten we de theorie van de

absolute causaliteit in onze tijd als een mythe af-wijzen.

Nu kan ik mij begrijpen dat er een aantal mensen door deze opvatting in verwarring wordt gebracht. Dat is niet nodig, omdat in het bovenbedoelde gaat om een preciese theoretische verklaring van het natuurgebeuren. In het dagelijks leven is de be-hoeftte aan strenge en abstracte verklaringen niet groot. Nog steeds geldt: een voorwerp losgelaten van een hoogte, valt naar beneden. Voor het da-gelijks leven is het voldoende te weten dat dit komt door de aantrekkingskracht van de aarde of dat wij het voorwerp loslaten. Maar aan dat simpele vallen zit nog meer vast voor de wetenschapsman. Die wil namelijk veel meer weten: de voorwaarden waar-onder dit vallen plaats vindt. En dan kunnen zich omstandigheden voordoen waarin het loslaten niet zonder meer het vallen veroorzaakt.

Toch worden we in het dagelijks leven met de waarschijnlijkheidstheorie geconfronteerd, alleen wij zijn ons daarvan niet bewust. Sprekend is hier-bij bijv. de levensverzekering. Er is een zekerheid dat ieder dood gaat, maar niemand weet wanneer. Teneinde de mogelijkheid van iemands levensduur te weten te komen op een bepaalde leeftijd, maakt de verzekeringswetenschap gebruik van de waar-schijnlijkheidstheorie.

Ook bij de bouw van tunnels, bruggen en wegen, bij weervoorspellingen en zeker bij het trachten te voorspellen hoe onze samenleving over enige tijd eruit zal zien, wordt gebruik gemaakt van de waar-schijnlijkheidstheorie. Hoe deze in zijn werk gaat dat interesseert ons meestal niet, maar met de uit-komsten maken we kennis.

De bedoeling van de causaliteitstheorie was: voor-spellen. Thans voorspelt men ook maar minder gedecideerd en meer bewust van de onzekerheid. Men geeft dikwijls de grens van waarschijnlijkheid aan.

Ik hoop dat ik duidelijk genoeg ben geweest om in dit korte bestek aangetoond te hebben dat cau-saliteit en determinisme, in streng wetenschappe-lijke zin, niet die betekenis wordt toegekend als een eeuw geleden. In het dagelijkse leven, dat niet al te hoge eisen stelt aan de verklaring, is dat oude model nog wel te hanteren.

Maar ik dacht dat voor het humanisme toch wel een diepere achtergrond schuilt in het al of niet aanvaarden van een bepaald theoretisch model. In tegenstelling met de godsdienst in het algemeen is het humanisme open voor de uitkomsten van de wetenschappen. Deze instelling behoeft het huma-nisme ervoor dogmatisch te worden, dat het gevaar insluit van superioriteitswaan. Welnu, het moderne wetenschappelijk denken, kent die absolute zeker-heden niet, welke de denkers hadden die uitgingen van causaliteit en determinisme. Om het met Witt-genstein te zeggen (hij is toch in de mode): 'Het geloof aan de causaliteit is bijgeloof' (propositie nr. 5.1361 van zijn Tractatus).

E. KEYL

Enige literatuur:

Freudenthal: *Waarschijnlijkheid en Statistiek*, 1957
Bohm: *Causaliteit en Waarschijnlijkheid in de mo-derne fysica* 1963 (Aula nr. 114)

Kockelmans: *Phaenomenologie en Natuurwetenschap*, 1962

Reichenbach: *The rise of scientific philosophy*, 1959

Nagel: *The structure of science*, 1961

Ayer: *The foundations of empirical knowledge*, 1961

Amerikaanse internationale uitwisselingen

EEN record-aantal van 125.000 studenten, on-derwijzers en geleerden hebben in het seizoen 1965-1966 deelgenomen aan uitwisselingspro-gramma's tussen de Verenigde Staten en 150 andere landen, volgens Open Doors 1966, dat de jaarlijkse statistiek bevat van het Internatio-naal Instituut voor Internationaal Onderwijs in New York. Bijna 83.000 studenten en meer dan 9.000 geleerden uit het buitenland studeerden, gaven les of verrichtten research aan Ameri-kaanse colleges of universiteiten. Evenals in de voorgaande jaren kwam de grootste groep stu-denten - 35 pct - uit het Verre Oosten.

(Uit: Unesco-Nieuws)

Een goed idee!

Geeft uw vrienden en bekenden ter gelegenheid van de a.s. feestdagen de

Kalender 1968

van het Humanistisch Verbond. Een weekkalender, in 2-kleurendruk. Prijs f 3,25 p. stuk.

Bestellingen gaarne per giro op rekening 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

ANNONCES

B.z.a.: huishoudster, 58 jaar oud, bij heer alleen. Brieven onder no. 59 a/h buro M. en W.

Gevraagd: vriendel. dame als huishoudster/verzorgster bij bej. dame. Huis met tuin aan de rand van Utrecht. Ruime kamer beschikbaar. Brieven onder no. 60 a/h buro M. en W.

Jmn., 22 jr., gem.ambtenaar, zoekt zit-slaapkamer met volledig pension in Castricum. Brieven onder no. 58 a/h buro M. en W.

Weduwnaar, 63 jr., ambtenaar met goed inkomen, zoekt kennismaking met zich eenzaam voelende vrouw, om beider eenzaamheid te verdrijven. Brieven onder no. 61 a/h buro M. en W.

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland van Dr. A. L. Constandse

Verkoopprijs: f 8,90. Te bestellen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht door storting of overschrijving op postrekening no. 30 49 60, met vermelding van de titel van het boek.

HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES

Bezinning
Verdieping
Verbreiding

Als Contribuant of als Donateur

nu toch

Ook Uw Stichting?

contributie f. 10.- per jaar
donatie f. 25.- per jaar

Inlichtingen: Postbus 114 Utrecht

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 40 cent aan postzegels insluiten.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de „Vegetarische Bode”. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.

Zojuist verschenen:

„Het Humanistisch Verbond”

141 blz. — prijs f2,-

Sinds de oprichting in 1946 staat het Humanistisch Verbond in de belangstelling . . . ook van jonge mensen.

Wat wil dat verbond nu eigenlijk?

Dit boekje geeft antwoord op die vraag. Het laat een aantal voor- aanstaande humanisten, maar ook tegenstanders aan het woord. Een poging tot eerlijke voorlichting dus . . .

Te bestellen, bij voorkeur door storting of overschrijving van f 2,- op giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Vraagt KERST- en NIEUWJAARSKAARTEN

van de Henriëtte Roland Holst Stichting
Behalve een gedicht van Henriëtte Roland Holst bevat de kaart dit jaar weer een van de fijnzinnige gravures van M. C. Escher. Prijs f 0,25 per stuk.

U kunt kaarten bestellen door overschrijving op postrekening no. 542151 t.n.v. bovengenoemde stichting te Hilversum. Secr.: Burg. Lambooylaan 27, Hilversum, telefoon (02150) 45797.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Het decembernummer bevat o.a.

bijdragen van Annie Romein-Verschoor, L. van Gelder en H. A. Enno van Gelder

Proefnummer op aanvraag.

Abonnementsprijs:

f13,50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f12,- per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES

Postbus 114, Utrecht
Giro 582293

„VERANDEREND LEVENSBESEF”

samengesteld door Mevr. Hella S. Haasse, Ds. E. van Bruggen, Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Dr. T. T. ten Have, Ds. S. J. Popma, J. Reehorst, Dr. C. Scharff O.S.A. en Prof. Dr. R. Schippers. Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting of overschrijving van f 1,50 op postrekening 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 28.